

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Валізура Ольга

БАЗОВІ ОЗНАКИ КОГНІТИВНОЇ МОДЕЛІ ІНТЕРФЕРОВАНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ

У статті обґрунтовується метод моделювання як один із загальнонаукових методів, що використовуються при дослідженні природи фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців у площині когнітивної фонетики. Пропонується когнітивна модель фонетичної інтерферованої системи, яка має своєрідні фонетичні параметри на сегментному та просодичному рівнях.

Ключові слова: метод моделювання, когнітивна модель, фонетична інтерференція, мовна домінанта.

Теоретико-методологічний апарат сучасної когнітивної лінгвістики, спрямованої на пояснення постійних кореляцій і зв'язків між мовою, мовними продуктами, з одного боку, і структурами знань, операціями мислення та свідомості, з іншого, уможливило дослідження когнітивних особливостей фонетичних явищ, зокрема, дозволяє аналізувати й інтерпретувати причини виникнення фонетичної інтерференції та механізми її реалізації в англійському мовленні українців, а також вивчити й описати когнітивну модель фонетичної системи інтерферованого мовлення українців.

Метою пропонованої статті є обґрунтування методу моделювання як одного із загальнонаукових методів, що використовуються при дослідженні інтерферованих фонетичних явищ у мові з урахуванням когнітивних процесів.

У сучасній лінгвістичній літературі терміни "модель" та "моделювання" отримали досить різноманітне трактування. Термін

"модель" у його широкому розумінні визначається як узагальнений, створюваний з метою одержання і (або) збереження інформації, специфічний об'єкт (у формі уявного образу, опису знаковою або матеріальною системою), що відбиває властивості, характеристики й зв'язки об'єкта оригіналу довільної форми, істотні для завдань, розв'язуваних суб'єктом [8, с. 175]. При цьому О.В. Клименюк підкреслює, що всі наші уявлення про світ носять модельний характер, а історично сформовані наукові поняття, пов'язані з об'єктивною реальністю (закони, теорії, наукові картини світу), є моделями різних рівнів і ступенів складності.

Щодо лінгвістичної моделі, то вона трактується як штучно створений лінгвістом реальний чи мисленнєвий пристрій, який відтворює, імітує своєю поведінкою (у спрощеному вигляді) поведінку іншого пристрою (оригінального об'єкта) у лінгвістичних цілях [18, с. 304]. Ч. Хоккет [20, с. 30-35] дотримується іншої точки зору, вважаючи, що навряд чи вдасться побудувати єдину модель, яка адекватно відобразить природну мову, і моделювання не є способом адекватного відображення об'єкта, якщо йдеться про мову. Поділяючи цю думку, І.І. Ревзін [13, с. 37] додає, що будь-яка модель уже передбачає певну початкову сегментацію, хоча б гіпотетичну. У той же час науковою характеристикою об'єкта можна визнати, на думку І.І. Ревзіна, опис через сім'ї моделей [13, с. 35-37].

У свою чергу Ю.Д. Апресян [1, с. 25-27] розрізняє три типи моделей, які відрізняються одна від одної за характером досліджуваного в них об'єкта: модель мовленнєвої діяльності людини, яка імітує конкретні мовні процеси та явища; модель лінгвістичного дослідження, яка імітує ті дослідницькі процедури, що призводять до знаходження того чи іншого мовного явища; метамодель, яка імітує теоретичну та експериментальну оцінку вже готових моделей мовленнєвої діяльності чи лінгвістичного дослідження.

Сучасні вчені [9, с. 504-513; 12; 16, с. 15-28; 17, с. 14-26; 19, с. 131-140] твердо переконані в тому, що моделювання є вихідним методом наукового пізнання та його центральним методологічним засобом, суть якого полягає в заміщенні об'єкта спеціальною моделлю, що відтворює головні особливості оригіналу, та проведенні за її допомогою необхідних досліджень. З методологічної точки зору важливо підкреслити, що специфіка моделювання зумовлюється тим, що досліджуваний реальний об'єкт, який має незліченне розмаїття

властивостей, сторін і відношень, замінюється моделлю, що містить лише істотні з погляду мети дослідження риси, властивості, відносини чи зв'язки об'єкта (оригіналу).

Аналізуючи поняття моделі, Ю.С. Степанов [15, с. 107] підкреслює, що моделювання в лінгвістиці можливе лише за динамічного і, відповідно, історичного розуміння моделювання. На його думку [15, с. 107-108], у вузькому і конкретному розумінні лінгвістичною моделлю буде відтворення динамічного аспекта структури мови чи її відносно самостійного фрагмента в будь-якому матеріальному предметі чи, замість відтворення, знаходження подібності у динаміці перетворення їх структур.

Отже, на наш погляд, у лінгвістичному розумінні модель варто розглядати як властиву певній мовній системі схему горизонтально розміщених елементів, що складають структуру мови з вертикальним вектором та символічно зображають цю систему, яка є основою моделювання мови як одного з методів її дослідження. Лінгвістична модель має високу пояснювальну спроможність, оскільки дає можливість пояснювати не лише реальні факти, а й прогнозувати можливі закономірності й тенденції існування об'єкта дослідження.

З огляду на викладене, можемо зробити висновок, що когнітивну модель мови доцільно визначити як систему взаємозв'язаних елементів, кожен з яких є модусом (одним із логічних блоків мисленнєвого аналога повідомлення), що належить одному з рівнів мовного субстрата. Така модель, як зазначається в працях [2, с. 5-11; 5, с. 157-189; 6, с. 62-71; 10, с. 59-71; 14, с. 160-163] наочно показує ті процедури, які пов'язані з отриманням, збереженням, обробкою, передачею та використанням знань.

Безсумнівно, обґрунтування узагальненої когнітивної моделі мови й комунікативної діяльності, яка б установила повне співвідношення мовних структур з концептуальними, є трудомістким і нетривіальним завданням. Більше того, через величезну кількість чинників, які взаємно впливають один на одного та практичну неможливість їх повного врахування, ефективність використання лінгвістами узагальненої когнітивної моделі мови може бути незначною [7, с. 143]. Очевидно, було б раціонально розробити когнітивну модель інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців з урахуванням когнітивних процесів, що безпосередньо беруть участь у породженні та сприйнятті мовлення.

Один з аспектів зазначеної моделі, а саме, модель отримання та обробки інформації в мовній системі, зображено на рис. 1.

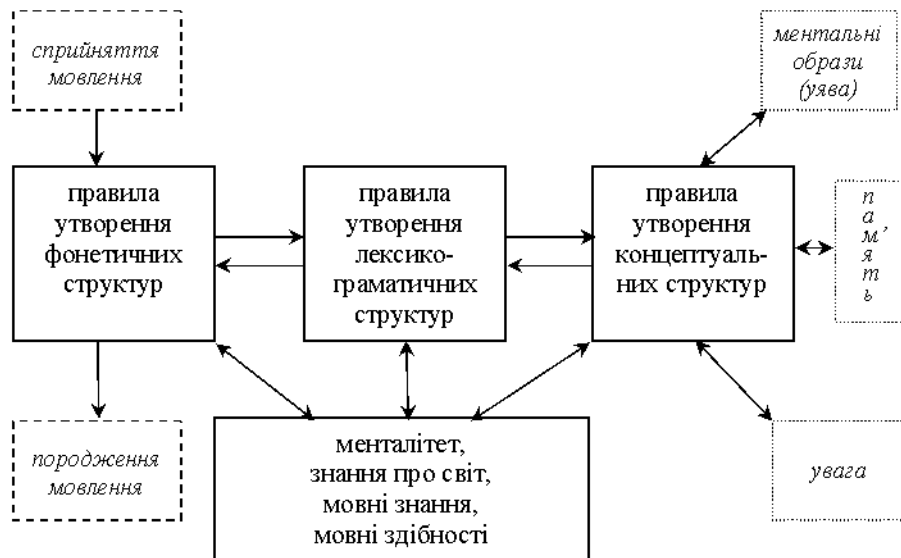

Рис. 1. Когнітивна модель переробки інформації в мовній системі

На нашу думку, всі мовні та позамовні факти, зображені на рис. 1. з урахуванням менталітету, знань про світ, мовних здібностей складають одну з сторін когнітивної моделі мови в процесі онто- та філогенезу. Модель містить в собі певну послідовність етапів чи операцій отримання, переробки та виходу (породження мовлення) інформації; при цьому враховуються різні рівні її обробки.

Стрілки показують взаємозв'язок та взаємозумовленість кодування й декодування квантів інформації в мовному субстраті. До того ж, варто вказати на те, що при утворенні фонетичних, лексичних, граматичних структур задіяні такі когнітивні механізми, як пам'ять, уява, увага тощо. Когнітивні механізми можуть впливати на утворення лінгвістичного знання, а саме, на процеси формування різних правил породження, сприйняття і розуміння мовлення в структурах мозку. Зауважимо, що з огляду на теорію паралельної обробки інформації може відбуватись і

зворотний процес, коли мовні структури активізують і викликають діяльність когнітивних механізмів.

Отже, ця когнітивна модель відображає мову як одну із сторін когнітивного механізму, який пояснює сприйняття та породження мовлення з точки зору того, як структури мовного знання беруть участь у переробці інформації. Мовна система, показана на рис. 1, як і будь-яка інша система, володіє здатністю певним чином змінюватися у часі залежно від внутрішніх та зовнішніх чинників (інакше кажучи, система реалізує свою програму). Для реалізації програми системи потрібна інформація. Когнітивна лінгвістика оперує поняттями інформації в аспектах ментальних репрезентацій, структур представлення знань, процесів концептуалізації та категоризації тощо. Зокрема, американський психолог Дж. Міллер [11, с. 237-240] розглядає ментальну інформацію, яку прирівнює до концептуальних структур.

Для кодування певної інформації, як стверджують Т.А. ван Дейк і В. Кінч [4, с. 155-160], необхідні активізація і використання внутрішньої когнітивної інформації, яка розглядається ними як когнітивні передумови конструювання моделі. На їх думку, для того щоб декодувати інформацію, необхідно володіти трьома видами даних: інформацією про самі події, інформацією про ситуацію чи контекст, інформацією про когнітивні пресупозиції. Зауважимо з цього приводу, що когнітивна інформація розглядається як наявність переконань, думок чи настанов, а також мотивація, цілі чи особливі завдання. До того ж когнітивна модель має відображати той факт, що зв'язний текст і, відповідно, процес розуміння тексту здійснюється в соціальному контексті.

Розглядаючи когнітивну модель мовної системи, варто наголосити на тому, що кожна мова має свою домінанту, яка є важливою визначаючою характеристикою системи і показником того, що в системі все не випадкове, а взаємоузгоджене та взаємозв'язане. Під домінантою розуміється один із членів гетерогенного ряду частин, який обирається в ролі головного елемента, що панує над ієрархічно підкореними компонентами ряду. Інакше кажучи, домінанта – це те, що переважає в мовній системі і створює, за визначенням В. фон Гумбольдта, "дух мови", неповторний колорит мови, через яку можна пізнати дух народу, його мислення [3, с. 90-94].

Отже, якщо існують домінанти різних рівнів мови, відповідно, існує і спільна мовна домінанта, яка може відображати і національний характер мови, й ідіолект кожного індивіда суспільства. У сукупності

поєднання загальної мовної домінанти і фонетичної домінанти, яка є її частиною, і створює неповторну своєрідність національної мови.

Цілком логічно, що заміна домінанти призводить до перебудови структури субстанції мови, зокрема, заміна фонетичної домінанти зумовлює зміну в структурі всієї фонетичної системи. А це в свою чергу, веде до інтерференції рідної мови при вивченні іноземної. Таким чином утворюється нова фонетична інтерферована система, яка має своєрідні фонетичні параметри на сегментному та просодичному рівнях. Схематично умовну модель фонетичної інтерферованої системи можна зобразити у вигляді піраміди, основу якої утворюють когнітивні чинники (ментальні особливості білінгвів, енциклопедичні та мовні знання, мовні здібності), а сторони піраміди утворені фонетичними параметрами на сегментному та просодичному рівнях реалізації звукової системи в англійському мовленні українців. При цьому наголосимо на тому, що хоча когнітивна модель інтерферованої фонетичної системи й складається з певного набору когніцій і кожна з них є окремим модулем, тобто незалежно й автономно працюючою когнітивною системою обробки вихідної інформації, всі разом вони репрезентують структуру мови.

Зауважимо, що в побудованій моделі простежується взаємозумовленість та взаємозалежність усіх фонетичних параметрів, які разом утворюють фонетичну систему мови. Схеми наочно демонструє взаємодію загальної мовної домінанти сегментного та просодичного рівнів, що утворюють фонетичну систему, яка порушується інтерферуючими елементами рідної мови, що, власне, і спричинює появу вимовного акценту в мовленні.

Таким чином, модель розділена на складні системи, що взаємодіють між собою, а саме, загальну мовну домінанту та параметри фонетичної домінанти сегментного й просодичного рівнів.

На наш погляд, когнітивну модель фонетичної інтерферованої системи можна вважати універсальною, оскільки вона відображає володіння і рідною, й іноземною мовами. Ступінь володіння мовою залежить від когнітивних механізмів загального знання та мовних здібностей, а ознаки вимовного акценту зумовлені ступенем викривлення фонетичної системи.

Загалом же можна сказати, що для обґрунтування домінанти інтерферованих фонетичних систем необхідно звернутись до аналізу глибинних структур механізму породження та сприйняття мовлення і на

їх основі, беручи до уваги бінарну опозицію інтерферованих систем, підійти до будови фонетичної моделі.

У перспективі розгорнутий опис основних ознак інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення українців на сегментному й надсегментному рівнях шляхом зіставного аналізу озвучених фрагментів художніх текстів носіями англійської мови та українцями дасть змогу зробити певні узагальнення, що стосуються розкриття механізму виникнення фонетичної інтерференції як прояву національного феномену з позиції когнітивної лінгвістики.

Література

1. Апресян Ю.Д. Проблемы грамматического моделирования. – М., 1973.
2. Герасимов В.И., Петров В.В. На пути к когнитивной модели языка // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М., 1988. – С. 5-11.
3. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. / Под ред. Г.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – С. 90-94.
4. Дейк ван Т.А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. XXIII. – С. 153-211.
5. Джакендофф Р. Модель языковой способности: неоминималистская перспектива // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9: Филология. – 2002. – № 2 – С. 157-189.
6. Йокояма О.Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 424 с.
7. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації англійського емоційного висловлювання: Монографія. – К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
8. Клименюк О.В. Методологія та методи наукового дослідження. – К.: Міленіум, 2005. – 186 с.
9. Кодзасов С.В., Кривнова О.Ф. Общая фонетика: Учебник – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 592 с.
10. Леонтович О.А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
11. Миллер Дж. Образы и модели, уподобления и метафоры // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 236-284.
12. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 608 с.
13. Ревзин И.И. Структура языка как моделирующей системы. – М.: Наука, 1978. – 288 с.
14. Селиванова Е.А. Исследовательские возможности ментально-психонетического комплекса // Вісник Харківського національного

- університету ім. В.Н. Каразіна: 200-річчя харківської мовознавчої школи. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Константа, 2004. – № 635. – С. 160-163.
15. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 312 с.
 16. Фриман Л.М. Моделирование в психологии и психология моделирования // Вопросы психологии. – 1977. – № 2. – С. 15-28.
 17. Фрумкина Р.М., Звонкин А.К., Ларичев О.И., Касевич В.Б. Представление знаний как проблема // Вопр. языкознания. – М., 1990. – № 6. – С. 14-26.
 18. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
 19. Fitzpatrick J., Wheeldon L. Phonology and Phonetics in Psycholinguistic Models of Speech Perception // Phonological Knowledge: Conceptual and Empirical Issues / Eds. N. Burton-Roberts, Ph. Carr, G. Docherty. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – P. 131-160.
 20. Hockett Ch. Language, Mathematics and Linguistics. – The Hague: Mouton, 1967. – 243 p.

Valihura Olha. Basic Features of the Cognitive Model of the Phonetic System in the Interfered English Speech of Ukrainians. The paper deals with the substantiation of the modelling method as one of the methods used in the investigation of the nature of the phonetic interference in the English speech of Ukrainians within the framework of cognitive phonetics. The cognitive model of the phonetic interfered system, which is characterized by specific phonetic parametres on the segmental and prosodic levels, is presented.

Key words: cognitive modelling, cognitive model, phonetic interference, language, dominant feature.

Галицька Олена

**ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ
ТА АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ ІЗ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ**

Стаття присвячена одній із вагомих проблем когнітивної лінгвістики – фреймовій організації наукових текстів із лінгвостилістики. У статті проаналізовано структуру фрейму Stilschicht/Stilebene/stylistic layer (стильовий пласт). Компоненти